

บทที่ 6

บทสรุป

จากการศึกษาที่ผ่านมาทั้งหมดข้างต้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พอสามารถสรุปประเด็นได้ในสองหัวข้อใหญ่ดังนี้

ประเด็นแรก เป็นการศึกษาถึงการจัดการ “พื้นที่ประวัติศาสตร์” ในกรณีของโครงการนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พบว่า เป็นการก่อตัวความหมายของพื้นที่ที่มากกว่า การอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน การจัดการพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นนั้น เป็นการสร้างความ เป็นประวัติศาสตร์บนอาณาบริเวณพื้นที่ ตามมุมมองของทางการและนักอนุรักษ์ที่มีต่อมโนภาพ ของเมืองแบบราชสำนัก ที่มุ่งเน้นศูนย์กลางของเมืองเป็นสำคัญทั้งวัดและวัง การสร้าง “พื้นที่ ประวัติศาสตร์” ตามมโนภาพจึงเป็นการยกระดับความสำคัญของพื้นที่ จนไม่มีพื้นที่เหลือให้กับ ภาพของชาวบ้านที่ใช้พื้นที่บริเวณนี้ดำรงอยู่อาศัยทำมาหากินในวิถีชีวิตประจำวัน

ในอดีตเรารับรู้ถึงความเป็นอดีตของพื้นที่ ผ่านซากปรักหักพังร่องรอยที่เป็นประจักษ์ พยานต่อเหตุการณ์ที่เคยอุบัติขึ้นในอดีต แต่ ณ วันนี้ภายใต้โครงการนครประวัติศาสตร์ฯ ความ เป็นประวัติศาสตร์ของพื้นที่ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะแหล่งโบราณสถานอีกต่อไป ยังรวมถึงอาณา บริเวณของพื้นที่โดยรอบที่ทางการพยายามก่อรูปลักษณะเมืองประวัติศาสตร์ของพื้นที่ให้เป็นตัว ดนขึ้นมา

การสร้าง “พื้นที่ประวัติศาสตร์” เป็นการเลือกให้ความหมายต่อพื้นที่ เพื่อก่อเกิดความ รับรู้ต่อพื้นที่ในฐานะที่เป็น “แหล่งความจำ” ทางประวัติศาสตร์ชาติ โดยผ่านกระบวนการจัดการ ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น การสร้าง “ความศักดิ์สิทธิ์” ให้กับพื้นที่เพื่อทำให้พื้นที่แห่งนี้มีความสำคัญ เหนือพื้นที่ทั่วไป และการชำระพื้นที่ให้บริสุทธิ์โดยการทำการควบคุม “มลภาวะ” ที่ก่อให้เกิด ความไม่เป็นประวัติศาสตร์ของพื้นที่ ทั้งสิ่งก่อสร้างสมัยใหม่ที่ขัดกับสถานที่ประวัติศาสตร์, ความ ไม่ระเบียบเรียบร้อยของสิ่งก่อสร้าง และบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของผู้คน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ต่างผ่าน การจัดระเบียบเสียใหม่

“พื้นที่ประวัติศาสตร์” จึงไม่ได้เป็นเพียงแค่การจัดการต่อพื้นที่ในทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อพื้นที่ด้วย โดยการควบคุมและจัดระเบียบผู้คน ที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ประวัติศาสตร์เสียใหม่ ซึ่งทางการเป็นผู้กำหนดว่าพื้นที่บริเวณไหนที่ชาวบ้าน สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ และเป็นผู้กำหนดว่าบ้านเรือนบริเวณไหนต้องถูกโยกย้ายไปยังที่ใด

การดำเนินการอนุรักษ์ต่อพื้นที่ซึ่งอ้างอิงอยู่กับความเป็นประวัติศาสตร์ของชาติ เพื่อ สร้างเป็นแหล่งความจำของส่วนรวม ล้วนแต่เป็นสิ่งที่สร้างความชอบธรรมของการจัดการต่อพื้นที่ เพื่อคงความเป็นประวัติศาสตร์เอาไว้ แต่ในอีกด้านหนึ่งของกระบวนการนี้ก็กลับเป็นการปกปิด การใช้อำนาจในการจัดการต่อผู้คน เพื่อจัดวางความสัมพันธ์ทางสังคมที่พึงมีต่อพื้นที่เสียใหม่ ให้ สอดคล้องกับความหมายของพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป

ประเด็นการศึกษาอีกประการหนึ่ง การมองพื้นที่ของชาวบ้าน พบเห็นได้จาก การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของชาวบ้าน โดยในที่นี้ได้อาศัยกรณีศึกษาบริเวณวิหารพระมงคลบพิตร ในเกาะเมืองอยุธยา เพื่อศึกษาท่าทีของชาวบ้านที่เผชิญกับการจัดการต่อพื้นที่ภายใต้โครงการนครประวัติศาสตร์ฯ

สำหรับชาวบ้านมองพื้นที่แห่งนี้ในฐานะที่เป็นแหล่งทำมาหากิน และเป็นที่พักพิงอยู่อาศัยของครอบครัว ความรับรู้ต่อพื้นที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันที่เผชิญกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา โดยชาวบ้านเริ่มเข้ามาอยู่อาศัยในช่วงแรก โดยการเข้ามาทำงานเป็นลูกจ้างประจำในกองปรับปรุงเกาะเมืองอยุธยา ภายหลังเมื่อสถานที่แห่งนี้กลายเป็นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในเกาะเมืองอยุธยา ชาวบ้านได้ประกอบการทำมาหากินกับการท่องเที่ยว พวกเขาจึงปรับตัวสร้างช่องทางในการค้าขายเพื่ออาศัยประโยชน์จากพื้นที่แห่งนี้ โดยมีชาวบ้านจากบริเวณข้างเคียงและชาวบ้านจากต่างจังหวัด ได้เข้ามาอาศัยประโยชน์จากพื้นที่แห่งนี้เพื่อทำมาหากิน และสร้างบ้านอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น

โดยการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ภายใต้การสร้าง "พื้นที่ประวัติศาสตร์" ในโครงการนครประวัติศาสตร์ฯ กำลังได้ทำการจัดความสัมพันธ์ของผู้คนที่มาต่อที่บริเวณนี้เสียใหม่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อแหล่งที่ทำมาหากินและที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน แม้ว่าชาวบ้านรู้สึกไม่พอใจต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้แสดงออกถึงการต่อต้านโครงการนี้อย่างชัดเจน เนื่องจากข้อเสนอของทางการที่มีต่อชาวบ้านไม่ได้เป็นการบีบบังคับที่ไรซึ่งทางออกโดยสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในการใช้ชีวิตอยู่ในบริเวณนี้ ก็แสดงให้เห็นถึงท่าทีที่ตอบโต้ต่อทางการของชาวบ้าน แม้ว่าเงื่อนไขของการรวมตัวกันของชาวบ้านในที่แห่งนี้ไม่เอื้ออำนวย

โดยส่วนหนึ่งชาวบ้านอ้างถึงการมีอยู่ของร้านค้าและบ้านเรือนในบริเวณนี้ ทำให้นักท่องเที่ยวแวะเข้ามาชมร้านค้าภายหลังจากกราบไหว้วันมัสการหลวงพ่อมงคลบพิตร ซึ่งชาวบ้านเห็นว่า บริเวณนี้ที่มีนักท่องเที่ยวมากส่วนหนึ่งก็เพราะมีร้านค้าตั้งอยู่ ถ้าไม่มีร้านค้าอยู่ต่อไปใครเขาจะมาเที่ยว รวมทั้งใครจะรับผิดชอบต่อความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ทุกวันนี้พวกร้านค้าและคนอยู่ที่นี่ต่างช่วยกันดูแลและทำให้ที่แห่งนี้เปลี่ยวร้างจนเกินไป เพราะชาวบ้านบางส่วนยังจำได้ถึงความน่ากลัวของบริเวณนี้ที่ครั้งหนึ่งถูกปล่อยให้ทิ้งร้าง และพวกเขาได้บุกเบิกอยู่อาศัยที่นี่ หรือว่าทางการต้องการทำให้พื้นที่แห่งนี้เปลี่ยวร้างอีกครั้งหนึ่ง

สำหรับชาวบ้านมองว่า ถ้าหากทางการต้องการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย หรือทำให้พื้นที่แห่งนี้แสดงเอกลักษณ์ความเป็นไทยเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยว พวกเขาก็พร้อมที่จะปรับปรุงทุกอย่างตามที่ทางการต้องการ ไม่จำเป็นที่ต้องโยกย้ายบ้านเรือนร้านค้าให้เสียเงินงบประมาณโดยใช่เหตุ ในแง่นี้ชาวบ้านจึงพยายามแปลการกระทำของทางการตามความเข้าใจของชาวบ้านเอง เพื่อประนีประนอมให้ยอมรับการทำมาหากินของชาวบ้านในที่แห่งนี้ต่อไปได้

ในทางกลับกัน ชาวบ้านมองถึงการจัดการต่อพื้นที่บริเวณนี้ของทางการว่า ไม่ได้คำนึงถึงความเดือดร้อนในการโยกย้ายทั้งบ้านเรือนและที่ทำกินของชาวบ้าน ทางกรมักนำเอาการเป็นมรดกโลกมาอ้างความจำเป็นต่อการจัดการให้คนภายนอกรับรู้ แต่ทางปฏิบัติทางการก็ไม่ได้อนุรักษ์ตัวโบราณสถาน กลับสร้างต่อเพิ่มเติมจนหลายแห่งผิดส่วนไปจากเดิม ไม่เพียงเท่านั้น การโยกย้ายชาวบ้านออกไป ทางกรมักมุ่งหวังเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่แห่งนี้เสียเอง

ชาวบ้านจึงไม่ได้มีทางเลือกในการอยู่อาศัยที่แห่งนี้ภายใต้โครงการนครประวัติศาสตร์ของทางการ อย่างไรก็ตามชาวบ้านก็ไม่ได้เป็นผู้ถูกระงับตลอดเวลา พวกเขาอีกหาทางในการตอบโต้ต่อความหมายพื้นที่แบบทางการ การตอบโต้ไม่ได้เป็นเรื่องของการเผชิญหน้าเสมอไป ชาวบ้านพยายามเสนอทางเลือกอื่นในการประนีประนอม, การบอกเล่าถึงความไม่ชอบมาพากลของทางการในการดำเนินการ และการอ้างเหตุผลอย่างผลของความสัมพันธ์ของชาวบ้านในบริเวณนี้ โดยเรื่องเล่าที่ชาวบ้านหยิบขึ้นมาตอบโต้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์การใช้ชีวิตในพื้นที่ รวมทั้งการนำเอาทรัพยากรทางสัญลักษณ์ที่ชาวบ้านมีอยู่อย่างจำกัดมาใช้บอกเล่าเรื่องราววิถีชีวิตของคนที่นี่

โดยเฉพาะความผูกพันของชาวบ้านต่อพื้นที่ ที่แสดงผ่านความเคารพศรัทธาต่อองค์หลวงพ่อบุญมาศพระมงคลบพิตร ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจของชาวบ้านต่อบุญบารมีความศักดิ์สิทธิ์ขององค์หลวงพ่อบุญมาศ ที่อยู่ที่แห่งนี้มายาวนาน โดยที่หลวงพ่อบุญมาศไม่เคยปิดกั้นชาวบ้านให้เข้ามาทำมาหากินและอยู่อาศัย แต่องค์หลวงพ่อบุญมาศกลับปกป้องคุ้มภัยให้ทุกคนมีความสุขกันทั่วหน้า สำหรับชาวบ้านจึงไม่ได้มองหลวงพ่อบุญมาศ เป็นเพียงโบราณวัตถุสถาน ที่ทางการและนักวิชาการรับรู้ต่อองค์หลวงพ่อบุญมาศในฐานะที่เป็นศิลปวัตถุในการกำหนดว่าพระมงคลบพิตรถูกสร้างขึ้นในยุคสมัยใดทางประวัติศาสตร์ ความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่มีต่อหลวงพ่อบุญมาศ เห็นได้จาก กรณีเรื่องเล่าถึงเหตุการณ์ไฟไหม้ร้านค้าและบ้านเรือนในบริเวณนี้ ว่าอุบัติขึ้นอย่างสัมพันธ์และแยกไม่ออกต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อตัวองค์หลวงพ่อบุญมาศ โดยการปิดทองต่อตัวองค์พระมงคลบพิตรของทางการ การกระทำโดยไม่สนใจถึงตัวตนขององค์หลวงพ่อบุญมาศ ไม่เหมือนกับชาวบ้านที่นี่ที่ใกล้ชิดกับองค์หลวงพ่อบุญมาศ รู้ว่าสิ่งใดท่านชอบหรือไม่ชอบ

เรื่องเล่าของชาวบ้านจึงแสดงให้เห็นถึงการตอบโต้ทางความหมายที่มีต่อทางการ แม้ว่า การกระทำของชาวบ้านไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆ ก็ตาม แต่ก็เป็นการแสดงให้เห็นถึงการพยายามตอบโต้ต่อการผลกระทบที่ได้รับจากทางการ ที่ไม่ได้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ดำรงอยู่ในพื้นที่แห่งนี้

ข้อสังเกตบางประการ

จากการศึกษาบริเวณวิหารพระมงคลบพิตร มุมมองของชาวบ้านต่อโบราณสถานวัดถุนั้นแตกต่างไปจากทางการ แม้ว่าชาวบ้านพึงพาอาศัยที่แห่งนี้เป็นที่ทำมาหากิน แต่ชาวบ้านก็มีความผูกพันต่อการดำรงอยู่ในที่แห่งนี้ด้วย ขณะที่ข้าราชการและนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วัฒนธรรมได้จัดความสัมพันธ์ที่คนควรมีต่อพื้นที่ประวัติศาสตร์ในอีกรูปแบบหนึ่ง เพื่อควบคุมความหมายของพื้นที่

การจัดการต่อแหล่งโบราณสถานที่ผ่านมาพบว่า การดำเนินงานที่เกิดขึ้นเป็นสิทธิอำนาจหน้าที่ของรัฐเท่านั้น ทั้งการกำหนดนโยบาย, จัดทำแผนงาน และดูแลควบคุม เป็นต้น โดยการอ้างถึงความรู้ความสามารถในการดำเนินการต่อโบราณสถาน, ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และหลักวิชาการ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ควรอยู่ภายใต้การดูแลของผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ทั้งหน่วยราชการ เช่น กรมศิลปากร และนักวิชาการทั้งนักโบราณคดี นักภูมิสถาปัตย์ นักผังเมือง และนักอนุรักษ์ เป็นต้น

การดำเนินการแหล่งโบราณสถานส่วนใหญ่ จึงมุ่งเน้นให้อำนาจกับรัฐส่วนกลาง เพื่อปฏิบัติต่อแหล่งโบราณสถานให้สอดคล้องต่อประวัติศาสตร์ชาติ โดยละเลยความสำคัญของบทบาทหน้าที่ของโบราณสถานต่อชุมชนหรือสังคมท้องถิ่น ทั้งในแง่ของเป็นผลประโยชน์โดยตรงทางด้านเศรษฐกิจ และการถ่ายทอดสืบสานวัฒนธรรมวิถีชีวิตของท้องถิ่นที่มีความเกี่ยวพันโดยตรงต่อตัวโบราณสถานมากกว่าทางการและนักวิชาการ

การจัดการต่อแหล่งโบราณสถานที่ผ่านมาจึงมักแยกกันระหว่างคนกับแหล่งโบราณสถานออกจากกัน ดังเช่นการแยกกระหว่างการพัฒนาเชิงอนุรักษ์กับการพัฒนาเมืองสมัยใหม่ ก็เป็นการแยกคนออกจากโบราณสถานไม่สามารถทำให้สองสิ่งนี้อยู่ร่วมกันได้ การดำเนินการจึงมักกระทำตามความต้องการของข้าราชการ (ที่มุ่งเน้นตอบสนองนโยบายของทางราชการ หรือเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวแบบจมน้ำของทางการ) หรือการสนองความรู้ของนักวิชาการ ซึ่งไม่ได้เป็นการตอบสนองต่อความต้องการของคนท้องถิ่น และหลายครั้งกลับนำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชน แนวคิดในการพยายามแยกคนกับแหล่งโบราณสถานออกจากกัน ยังส่งผลต่อการออกกฎหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ที่มุ่งให้อำนาจกับรัฐอย่างเดียวในการจัดการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถาน โดยละเลยการสร้างจิตสำนึกของประชาชนในการร่วมดูแลรักษาโบราณสถาน

แต่การสร้างจิตสำนึกของประชาชนในการอนุรักษ์ ควรเปิดที่เปิดทางให้ประชาชนสามารถดำรงอยู่ร่วมกับแหล่งโบราณสถานได้อย่างกลมกลืน ไม่ใช่เป็นเพียงเมืองที่มีแต่โบราณสถานแต่ไร้ซึ่งผู้คน แนวคิดของการดำรงอยู่ร่วมกันของชาวบ้านกับแหล่งโบราณสถาน จึงเป็นทางแก้ไขและทางออกต่อปัญหาของข้อขัดแย้งกันระหว่างเมืองประวัติศาสตร์กับเมืองปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกับเมืองประวัติศาสตร์อย่างมีจิตสำนึก จึงควรให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์จากการร่วมอยู่ภายในเมืองประวัติศาสตร์ด้วย